

Takács Róbert

Szűts Zoltán *A világháló metaforái.* Bevezetés az új média művészetébe című könyvéről

A nyomtatott könyvnek több mint fél évezredes története van, a rádiónak egy évszázados, a televízióknak lassan 75 éves, az internetnek viszont még csak bő két évtizedes. Ám az online közegben számos fejlemény még csak egy-két éves múltra tekinthet vissza. Szűts Zoltán arra vállalkozott, hogy ezt a zuhogó, örvénylő folyamatot ragadja meg, vetítse ki és elemezze az olvasó számára – vállalva annak kockázatát is, hogy egyes alfejezetei akár a kézirat lezárásától a könyvesboltok polcaira (avagy a könyv szellemiségéhez híven: az online könyvtérképzési felületekre) kerüléséig máris elavulnak. Valakinek azonban ezt is vállalnia kellett, mert nagy szükség volt egy olyan munkára, amely tömör, ámde nagy ívű áttekintést nyújt a világháló kusza világáról, és megkísérli bemutatni, hogyan változik meg, milyen módon integrálódik és él tovább a sok évszázados művészeti és kulturális hagyomány a világháló közegében.

Érezhető, hogy a szerző járatos a felsőoktatás világában, így a könyv, amelyben évtizedes oktatói tapasztalat csapódik le, nemcsak a média- és kommunikáció vagy a könyvtár- és informatika szakos képzésekben lehet alapmű, hanem kiválóan használható más kurzusokon is. Mindez a kötet felépítéséből is látszik: az első három fejezet elméleti-történeti bevezetője egyre szűkebb, egyre konkrétabb filozófiai háttérrel és fejlődési pályát rajzol meg – a világháló általános metaforáitól a hipertextek elemzéséig, míg a további négy fejezet a világháló konkrét jelenségeit írja le, kategorizálja és vizsgálja – a netregénytől a Wikipédián át a többszereplős stratégiai szerepjátékokig.

Ám a könyv melegen ajánlható az igényes felhasználónak is, aki – bár a szöveg feldolgozása komoly erőfeszítést követel tőle – megértheti belőle saját változó helyét és szerepét a történetben: nevezetesen azt, hogy a világháló kontextusában nem egyszerű felhasználó többé. A szerző által a kötetben végigvitt alapvető állítás ugyanis az, hogy a világháló megváltoztatja a kultúra egészének működésmódját. Egyrészt elmosza az elitkultúra és a tömegkultúra közti merev határvonalakat, másrészt – ettől nem függetlenül – megkerüli a tudás hagyományos „tekintélyeit”, a tudományos hatalmat képviselő kapuőreket. A világhálón ugyanis nincsenek publikációs korlátok – sem abban az értelemben, hogy ne tehetné bárki közzé tucatnyi módon saját költeményeit, rajzait, sem abban, hogy a művek befejezetté válnának, hiszen a webkettes környezetben a kommentek is a mű részét képezik, miközben számos forma az újragondolást (remixet) és a szerkeszthetőséget is biztosítja.

Az összefoglaló igényű munka egyik burkolt ellentmondása éppen az, hogy miközben minden fejezetében a hagyományos publikációs paradigma felbomlásáról beszél, pontosan ebben a szerző–szerkesztő–kiadó triumvirátusában megragadható hagyományos kiadói paradigmában készült el, és bár szinte végig a hipertext különböző formái képezik a tárgyát, csak annyiban tekinthető hipertextnek, amennyiben a lábjegyzeteket és a tárgymutatókat annak vesszük. Erre természetesen a szerzőt sok minden kényszeríti – mindenekelőtt az, hogy tudományos munkásként kénytelen az akadémiai szabályok és elvárások szerint eljárni. Ezen az sem változtatna, ha csak e-bookként jelent volna meg – ahogy az *Oxford English Dictionary* immár kizárólag neten frissülő új változataival sem egyenértékű az arctalan közösség bölcsességét képviselő Wikipedia.

Ugyanakkor az erőforrások – mind az anyagiak, mind az idő – korlátosak: elmélázhatunk ugyan a hipermédiáról szóló fejezet alapján azon, milyen lenne ez a kötet, ha a 2012-ben megjelent *Book of Spells*hez hasonló módon a könyvből jelölők vezetnének linkként a világháló egyes oldalaira, hogy az egy számítógép vagy egy mobiltelefon segítségével afféle interaktív munkafüzetként funkcionáljon. Egyes jelenségek bemutatásánál ugyanis valóban rendkívül fontos volna, hogy a látás, a hallás és a tapintás egységét újra megvalósítani ígérő kultúrát ne csak a Gutenberg-galaxisba

zártan érzékeljük. Míg az feltételezhető, hogy az, aki a könyvet kézbe veszi, olvas online médiát, ismeri a webkettes környezet olyan alkalmazásait, mint a Facebook, a Picasa, a Wikipedia, esetleg kipróbálta már a Layar által nyújtott lehetőségeket vagy saját karakterrel éli „második világát” egy online szerepjátékban, jó eséllyel nem látott még a tarokkártya lapjaira épülő netregényt vagy olyan nyomtatott könyvet, amelynek tartalmához webkamera és internet-hozzáférés nélkül hozzá sem juthat. Ez esetben fokozottan igaz: a megértést nagyban elősegítené a megtapasztalás, ha az olvasó egy kattintásra belepillanthatna egy unilineáris, majd egy multilineáris hipertextbe, körsétát tehetne egy virtuális múzeumban, vagy éppen felvillanthatná, milyen augmentált – azaz kiterjesztett – valóságot nyújt Google Street Artja.

Persze akkor a kötetből valódi hipertext válna, a maga előnyei mellett annak minden hátrányával. A szerző – aki tudatosan objektív kísérőnként lép fel, és mind az értékelő mozzanatokot, mind a jóslásokat kerüli – azonban mintha kimondatlanul is állást foglalna: a törzsszövegből kivezető, végtelen elágazási lehetőséget kínáló hipertext – és ami ezzel jár, a világháló forrásainak megbízhatatlansága, amiről külön alfejezet szól – alkalmas lehet a művészetek, az irodalom közegeként, de tudományos igényű mű számára (mai normák szerint) nem vállalható. Igaz, a szerző amellett sem tesz hitet, hogy egy többszerzős vagy egy csakis online környezetben olvasható – például a Google Maps alkalmazásban feltáruló – netregény a kuriózum élményén kívül ad-e művészi élményt az olvasónak (a médium-e az üzenet?), illetve ezek valóban a Z generáció bevett olvasmányává válhatnak-e.

E munka jelentős mértékben kitágítja az olvasó horizontját – függetlenül attól, hogy a hipermedia/új média világába született-e bele vagy sem. A szerző ugyanis rendre a világháló jelenségei mellé állítja azok tárgyi világban található előzményeit. Az ugyanis nem lepi meg a befogadót, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtárban olvasható vagy e-bookként megrendelhető művek nyomtatott könyvként léteztek először, hogy a Google Art segítségével bebarangolható tárlatokat személyesen is fel lehet keresni, vagy a világhálós szerepjátékokat évtizedek óta játsszák négy-, nyolc- és húszoldalú dobókockákkal is kisebb-nagyobb csoportokban. Kizökkent azonban a megszokásból az a kijelentés, hogy az első hipertextregény, a két és fél évtizeddel ezelőtt (a világháló születése előtt!) írt, a mára eltemetett floppy-lemezen közreadott *Afternoon Story* születése előtt két és fél évszázaddal(!) kvázi hipertextuális írás keletkezett, vagy hogy az augmentált valóságot a Layar megalkotása előtt már két és fél évtizeddel felvillantotta számunkra a Terminátor-filmek cyborgjának szeme.

A fentiekből adódóan talán élesebben fel lehetne vetni azt a dilemmát, érdemes-e különbséget tenni aközött, ami létezett és létezik a tárgyi valóságban is (például egy digitalizált, online közzétett, linkekkel ellátott levéltári dokumentum), és aközött, ami csak a világháló kontextusában jön létre vagy értelmezhető (mint például a Wikipédia vagy a Pinterest). Sőt egyes esetekben – mint az elektronikus könyvtári adatbázisok, az e-book vagy a Google Art – tulajdonképpen felvethető, hogy a világhálóra költözés (a tárgyi valóság feladása nélkül) nem a hagyományos kultúra sikeres átmentési kísérleteként értelmezendő-e, semmint valami új jelenségként.

Arra, hogy nemcsak a médiaeszközök konvergálnak, hanem a tárgyi és a virtuális valóság terén is megfigyelhető valamiféle összeolvadás, a kötetben épp az augmentált valóság nyújtja a legjobb példát. Akár az, hogy nemcsak kiadható, de sikerre is vihető olyan könyv, amely szöveg helyett csak webkamera által beolvasható markereket tartalmaz (persze a Z-generációt már a Happy Meal menü elhelyezett markerfigurák is erre szocializálják). Akár az, hogy a virtuális térben az is elképzelhető, hogy egy online-grafikus művész a Budavári Sikló melletti falon lévő, angyalok tartotta címer fölé svájci sapkát helyez, ami csakis a valós térben ott járók mobiltelefonján jeleníthető meg.

A kötetben szintén végighúzódik a demokrácia kérdése. A szerző hangsúlyozza, hogy a világháló a közlés és a médiafogyasztás szempontjából is demokratikusabbnak számít, hiszen könnyű és egyenrangú megjelenési lehetőséget biztosít minden internet-felhasználó számára, úgy, hogy az elitkultúra hagyományos kapuőreit bárki megkerülheti, ahogy a világhálón sincsenek hálózati központok, és fizetni nem a világhálóért vagy – számos, de konkrét kivételtől eltekintve – az ott talált tartalmakért, hanem az internet-szolgáltatásért fizetünk. Sőt, még a címkézés is az információ demokratikusabb rendszerezési elvét követi, mint a könyvtári osztályozás. Érinti ugyanakkor a szerző azokat a megfontolásokat is, amelyek alapján egyes szerzők a hipertextet nem tartják „szabadabbnak” a hagyományos szövegeknél: a linkek ugyanis amellett, hogy a világháló szövetében kiterjesztik a textust, a szabad asszociációk szárnyalását is visszafogják, hiszen adott irányokba terelik a felhasználót. A világháló mélyebb társadalomkritikai elemzése azonban már meghaladta a kötet terjedelmét. Így nem veti fel azt a dilemmát, hogy a technológiai fejlődés újabb és újabb digitális szakadékokat és nemcsak nemzedékek, hanem egy nemzedékhez tartozó felhasználók

között is. Bár a világháló – különösen a mobiltelekommunikációs eszközök relatív olcsósága következtében – mind több helyen válik elérhetővé, feltehetően hasonló folyamatnak vagyunk tanúi, mint a felsőoktatás tömegessé válása kapcsán, amikor is a diplomák szaporodása mellett is újratermelődtek a társadalmi különbségek a diplomák eltérő értékének köszönhetően. Vélhetően így mentődnek át a különbségek a digitális világban is, ahol a világháló kusza szövevényében való eligazodás a Bourdieu-i értelemben vett kulturális tőke egyik legfontosabb elemévé válik. (Osiris Kiadó, Budapest, 2013, 232 oldal, 3480 Ft.)

Takács Róbert PhD, a Politikatörténeti Intézet tudományos munkatársa. Szakterülete az 1945 utáni magyar történelem. Legfőbb publikációit a politikai újságírás, a kelet-nyugati kulturális kapcsolatok és transzferek és a politikai humor témáiban születtek. Legutóbbi könyve: *Politikai újságírás a Kádár-korban* (2011). Legutóbbi írása a *Médiakutatóban*: „A Népszava »hiányzó« negyven éve (2013. tél). E-mail: takrobi@yahoo.com